

شناسایی مؤلفه‌های محیطی اثرگذار بر رضایتمندی ساکنین بناهای قدیم و جدید در سکونتگاه‌های روستایی هدف گردشگری استان ایلام

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۰۳/۱۳ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۴/۰۵/۰۷

کاظم زینی وند^۱ کارن فتاحی^{*۲} مجتبی نوراللهی^۳

- ۱- گروه معماری، واحد ایلام، دانشگاه آزاد اسلامی، ایلام، ایران.
- ۲- گروه معماری، واحد ایلام، دانشگاه آزاد اسلامی، ایلام، ایران.
- ۳- گروه معماری، واحد ایلام، دانشگاه آزاد اسلامی، ایلام، ایران.

چکیده

توسعه سکونتگاه‌های روستایی هدف گردشگری، به دلیل پیوستگی اساسی میان توسعه روستایی و شهری، از ضرورت‌های کلیدی توسعه منطقه‌ای و ملی است. بدون توجه ویژه به این پیوستگی، دستیابی به توسعه پایدار ممکن نخواهد بود. این پژوهش با هدف شناسایی مؤلفه‌های محیطی مؤثر بر رضایت ساکنان بناهای قدیمی و جدید در سکونتگاه‌های روستایی هدف گردشگری استان ایلام انجام شده است. پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و روش پدیدارشناختی مبتنی بر نظریه داده‌بنیاد اجرا شده است. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختارمند با ۲۱ متخصص (شامل معماران، جامعه‌شناسان، روان‌شناسان و کارشناسان میراث فرهنگی و گردشگری) که با روش نمونه‌گیری هدفمند گلوله‌برفی انتخاب شدند، جمع‌آوری شد. تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA و از طریق کدگذاری باز، محوری و انتخابی انجام گرفت. یافته‌ها نشان می‌دهند که شرایط علی مؤثر بر رضایت ساکنان شامل توسعه سکونتگاه‌ها، ارائه خدمات رفاهی، تأمین سرمایه و حفظ هویت فرهنگی است. راهبردهای پیشنهادی برای بهبود رضایت شامل حفاظت از اکوسیستم، برنامه‌ریزی رفاهی و گردشگری، تقویت شبکه‌های ارتباطی، توسعه زیرساخت‌ها و مدیریت منابع طبیعی است. پیامدهای این راهبردها شامل رضایت گردشگران، تقویت همبستگی اجتماعی، ایجاد فرصت‌های شغلی، رونق اقتصادی، کاهش آسیب‌های اجتماعی، توسعه پایدار و افزایش نشاط اجتماعی است. این یافته‌ها می‌توانند به تدوین سیاست‌های مؤثر برای توسعه پایدار گردشگری روستایی کمک کنند.

واژه‌های کلیدی: استان ایلام، سکونتگاه‌های روستایی، رضایت ساکنان، گردشگری روستایی داده‌بنیاد، نظریه.

مقدمه

روستای هدف گردشگری به محدوده‌ای جغرافیایی گفته می‌شود که مجموعه‌ای از جاذبه‌های تاریخی، طبیعی و فرهنگی را در خود جای داده است و انگیزه‌ای برای سفر و اقامت گردشگران فراهم می‌کند. انتخاب این روستاها یکی از راهبردهای کلیدی دولت برای رفع محرومیت، ایجاد محرک‌های توسعه و تحقق اهداف سند چشم‌انداز بیست‌ساله کشور، به‌ویژه از طریق بهره‌برداری از ظرفیت‌های بالقوه مناطق روستایی محروم و توسعه گردشگری است.

در شرایطی که بسیاری از نواحی روستایی با محدودیت‌های اقتصادی، کالبدی، زیرساختی و اجتماعی مواجه‌اند، اما هم‌زمان ظرفیت‌های بالقوه‌ای برای جذب گردشگر دارند، توسعه گردشگری می‌تواند به‌عنوان راهبردی اساسی در برنامه‌ریزی توسعه روستایی مدنظر قرار گیرد (نیازی و همکاران، ۱۴۰۰). در مناطقی که روستاها دچار غفلت و بی‌توجهی شده‌اند، مشکلاتی به‌وجود آمده که در صورت تداوم، منجر به بحران‌های اجتماعی و فضایی می‌شود. سکونتگاه‌های روستایی که بازتاب تعامل فرهنگ و طبیعت هستند، تحت تأثیر عوامل درونی و بیرونی تغییر کرده‌اند و نادیده‌گیری آن‌ها موجب بروز نارسایی‌های اساسی در نظام سکونت‌گاهی کشور می‌شود (صیدایی و همکاران، ۱۳۹۴).

به دلیل رشد سریع جمعیت، فقر، بیکاری و نابرابری‌های منطقه‌ای، توجه به توسعه روستایی بیش از پیش اهمیت یافته است. گردشگری روستایی به‌دلیل توانایی آن در ایجاد مشاغل خرد، ارتقای مشارکت زنان، کاهش فقر، و حفاظت از منابع طبیعی و فرهنگی، نقش مؤثری در پایداری این سکونتگاه‌ها دارد (فتاحی و محمدی، ۱۳۹۹). توسعه گردشگری در نواحی روستایی باید با اتخاذ راهبردهایی نظیر تنوع‌بخشی اقتصادی و حفظ ظرفیت‌های فرهنگی انجام گیرد.

گرچه راهبردهای توسعه روستایی در بسیاری از کشورهای در حال توسعه چندان موفق نبوده‌اند و اهدافی چون رفع فقر، بهداشت، اشتغال و پایداری محیط‌زیست را تأمین نکرده‌اند، اما گردشگری روستایی به‌عنوان راهبرد مکمل می‌تواند در توزیع درآمد، ایجاد اشتغال و جلوگیری از مهاجرت مؤثر واقع شود (مطیعی لنگرودی و همکاران، ۱۳۹۶).

گردشگری روستایی از منظر کالبدی نیز آثار مثبت و منفی دارد. از جمله پیامدهای مثبت آن می‌توان به بهبود زیرساخت‌ها، مقاوم‌سازی و حفظ یافت بومی، بهره‌گیری از مصالح محلی و رونق کشاورزی اشاره کرد؛ درحالی‌که تردد زیاد، تغییر در بافت، تخریب آثار تاریخی و تغییر کاربری زمین از جمله پیامدهای منفی آن هستند (رضایی و همکاران، ۱۴۰۱). تأثیر نهایی این پدیده وابسته به نوع مدیریت و رفتار گردشگران و جامعه محلی است.

در سطح بین‌المللی، گردشگری به‌عنوان یکی از صنایع پردرآمد و در حال رشد، در توسعه اقتصادی کشورها سهم به‌سزایی دارد و نقش اساسی در تبادلات فرهنگی، ایجاد اشتغال و توسعه پایدار ایفا می‌کند (عینالی و الهی چورن، ۱۳۹۸). امروزه گردشگری تحت‌تأثیر فناوری‌های نوین با سرعت بالایی در حال پیشرفت است و این پیشرفت‌ها نقشی کلیدی در توسعه این صنعت ایفا کرده‌اند.

بر اساس تعاریف جهانی، گردشگری روستایی شامل فعالیت‌هایی در نواحی روستایی با هدف بهره‌برداری از طبیعت، زندگی بومی و شرکت در فعالیت‌های محلی مانند کشاورزی است. گردشگری

خلاق نیز با تمرکز بر تجربه‌های منحصربه‌فرد، موجب تعامل سازنده بین گردشگر و جامعه میزبان می‌شود و احتمال بازگشت مجدد گردشگران را افزایش می‌دهد (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۹).

در ایران نیز برای بهره‌گیری بهتر از قابلیت‌های گردشگری روستایی، کمیته راهبردی گردشگری روستایی در سازمان میراث فرهنگی در سال ۱۳۸۵ تشکیل شد. انتخاب و توانمندسازی روستاهای هدف گردشگری، شناسایی جاذبه‌ها و برنامه‌ریزی خدماتی در این روستاها از جمله گام‌های کلیدی این سیاست بوده است.

توسعه گردشگری روستایی با ارتقای منابع انسانی، افزایش رفاه اجتماعی، کاهش شکاف‌های منطقه‌ای، و جلوگیری از مهاجرت، از مؤثرترین رویکردهای توسعه‌محور شناخته می‌شود (نصرآبادی و حیاتی، ۱۳۹۳). با توجه به چالش‌های زندگی در بافت‌های قدیمی و نیاز به بهبود کیفیت زندگی، پرداختن به جنبه‌های کالبدی و روانی این مناطق ضروری است (روشنی و همکاران، ۱۳۹۷). بنابراین، مقاصد گردشگری روستایی برای بقای خود بایستی بتواند با بهره‌گیری از استراتژی‌های ناآرانه و مزایای رقابتی با ارائه‌ی محصول گردشگری با کیفیت مناسب در مقایسه با سایر مقاصد، به ارتقای رضایت‌مندی و وفاداری گردشگران بیانجامد. (عینالی و همکاران ۱۴۰۰)

بنابراین، دست‌یابی به معیارهای جامع برای سنجش پایداری توسعه گردشگری، برنامه‌ریزی صحیح در جهت کاهش نارسایی‌ها و ضعف‌های موجود در تمام ابعاد و شاخص‌های دخیل در حوزه صنعت گردشگری را پوشش و مورد تأکید قرار می‌دهد. (مزیدی، مسعودی و همکاران ۱۴۰۲). علاوه بر این، تحلیل‌های ساختاری مانند SEM نشان داده‌اند که خدمات گردشگری کیفی و حفظ زیرساخت‌های بومی، محتوایی از عوامل روانی-اجتماعی را تحریک می‌کنند که منجر به پذیرش و مشارکت فعال ساکنین می‌شوند (Ali et al., 2021; Alrawadieh & Altinay, 2021). مطالعه‌ای در ژاپن نیز نشان داد مشارکت ساکنین در برنامه‌ریزی، منجر به حس مالکیت و افزایش رضایت از توسعه گردشگری می‌شود (Saito & Maehara, 2022). تحقیقات نیز تأکید کرده‌اند که نادیده‌گرفتن هویت روستایی در ساختارهای نوین موجب کاهش رضایت و احساس بی‌کسی در میان ساکنین بومی می‌گردد. (Wang & Chi, 2023) از سوی دیگر، بررسی پایداری زیست‌محیطی نشان داده است که توسعه زیرساخت‌های سبز و استفاده از اصول اکوتوریسم، ضمن ارتقای کیفیت زندگی، از فرسایش بافت و منابع بومی جلوگیری می‌کند (Nguyen & Le, 2025). با این وجود، علی‌رغم شواهد گسترده، هنوز تمرکز کافی بر تفاوت میان بافت قدیم و بافت جدید سکونتگاه‌های روستایی خصوصاً در جوامع دارای میراث فرهنگی غنی—وجود ندارد (Bramwell & Lane, 2024). در حقیقت، گردشگری افرادی را با مهارت‌ها و تخصص‌های متعدد به کار می‌گیرد و یکی از راهبردهای اثر گذار برای غلبه بر مسئله بیکاری و عدم اشتغال است. (شاهی قره قاسملو و همکاران ۱۴۰۳).

توسعه گردشگری روستایی همچنین مکمل اقتصاد کشاورزی است و می‌تواند جایگزینی برای آن در شرایط بحرانی باشد. اگر با برنامه‌ریزی مناسب مدیریت شود، می‌تواند موتور محرکه‌ای برای توسعه پایدار در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و فضایی باشد (عنابستانی و همکاران، ۱۳۹۶). در نهایت، توجه به رضایت جامعه میزبان به‌عنوان یکی از عوامل کلیدی موفقیت در توسعه گردشگری

امری ضروری است. (Mehdiabad et al. , 2021) با توجه به اینکه صنعت گردشگری منبع اصلی درآمد و معیشت بسیاری از ساکنان مقاصد گردشگری است و از آن به عنوان یک محرک توسعه اقتصادی و اجتماعی مقاصد گردشگری یاد می‌شود. (جمینی و همکاران ۱۴۰۳)

در دهه اخیر، گردشگری روستایی به‌عنوان ابزاری کلیدی برای توسعه پایدار و ارتقای کیفیت زندگی جوامع محلی معرفی شده است (Lee & Kim, 2021). طبق مطالعات، رضایت ساکنین از توسعه گردشگری به‌ویژه در بافت‌های قدیم و جدید روستایی، بیش از جنبه‌های اقتصادی، به مؤلفه‌های محیطی-ساختاری، هویتی و فرهنگی وابسته است. (Zhang et al. , 2023) سکونتگاه‌های روستایی هدف گردشگری به‌عنوان نقاطی با ظرفیت‌های طبیعی، تاریخی و فرهنگی منحصربه‌فرد، نه تنها توانایی جذب گردشگران را دارند، بلکه می‌توانند به محرک توسعه اقتصادی، اجتماعی و کالبدی این مناطق نیز بدل شوند (امینی‌فرد و سلیمانی، ۱۴۰۳). در سال‌های اخیر، توسعه گردشگری روستایی به‌عنوان یکی از راهبردهای کلیدی در تحقق توسعه پایدار نواحی کم‌برخوردار، مورد توجه سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان قرار گرفته است (فتحی و دهقان، ۱۴۰۱). در این میان، رضایتمندی ساکنین به‌عنوان یکی از شاخص‌های بنیادین پایداری توسعه گردشگری مطرح بوده و بررسی آن از ابعاد مختلف می‌تواند به بهینه‌سازی سیاست‌های مداخله‌گرانه و برنامه‌ریزی فضایی-معماری کمک کند (Miao et al. , 2023).

با وجود تلاش‌های انجام‌شده در مسیر توسعه زیرساخت‌های گردشگری، بسیاری از سکونتگاه‌های روستایی هنوز با چالش‌هایی همچون ضعف در خدمات پایه، نبود برنامه‌ریزی بومی‌محور، مهاجرت ساکنان، و نادیده گرفتن عناصر بومی در طراحی فضایی مواجه‌اند (عابدی‌فر و کشاورز، ۱۴۰۲). این چالش‌ها بر رضایت ساکنان تأثیر منفی گذاشته و مانع از مشارکت آنان در فرایند توسعه می‌شود. بر این اساس، لازم است که ابعاد مختلف محیطی اعم از کالبدی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، تاریخی و زیرساختی که بر رضایتمندی ساکنین تأثیرگذار هستند، به‌صورت ساختاریافته مورد شناسایی قرار گیرند. (Jalilov et al. , 2022) تحقیقات داخلی نیز مؤید آن‌اند که شاخص‌های محیطی همچون کیفیت خدمات عمومی، هماهنگی معماری با بافت بومی، امنیت، مشارکت محلی و حفظ منابع طبیعی از عوامل مؤثر بر رضایتمندی جامعه میزبان هستند (رفیعی و بابازاده، ۱۴۰۰).

علی‌رغم ظرفیت‌های متنوع طبیعی، فرهنگی و تاریخی در سکونتگاه‌های روستایی هدف گردشگری استان ایلام، شواهد میدانی و مطالعات پیشین نشان می‌دهند که سیاست‌گذاری‌ها و اقدامات توسعه‌گرایانه در این مناطق اغلب فاقد درک عمیق از رضایتمندی ساکنین و تجربه زیسته آن‌ها از تحولات محیطی هستند. این مسئله موجب شده است که بخش عمده‌ای از طرح‌های توسعه گردشگری، علی‌رغم سرمایه‌گذاری‌های انجام‌شده، به اهداف مطلوب نرسند یا با مقاومت اجتماعی مواجه شوند. در بسیاری از موارد، عدم تطابق میان مداخلات کالبدی-زیرساختی و انتظارات جامعه محلی، منجر به کاهش حس تعلق، نارضایتی، یا حتی مهاجرت ساکنین شده است. از سوی دیگر، برنامه‌ریزی‌ها بیشتر از منظر نهادهای رسمی و ملاحظات اقتصادی انجام می‌شود و صدای ساکنین محلی و نیازهای چندبعدی آن‌ها در فرایند تصمیم‌سازی نادیده گرفته می‌شود. این در حالی است که

رضایتمندی ساکنین به‌عنوان شاخصی میان‌رشته‌ای، تحت تأثیر ترکیبی از عوامل کالبدی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، اقلیمی و معماری قرار دارد و می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در پایداری پروژه‌های گردشگری و پذیرش آن‌ها از سوی جامعه محلی داشته باشد. از این‌رو، شناسایی نظام‌مند و نظری مؤلفه‌های محیطی مؤثر بر رضایتمندی ساکنین سکونتگاه‌های روستایی هدف گردشگری، یک ضرورت راهبردی و معرفتی برای سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان و نهادهای متولی توسعه پایدار گردشگری است.

مبانی نظری

گردشگری می‌تواند تغییرات فرهنگی و اجتماعی مهمی در جوامع میزبان ایجاد کند و از طریق اشتغال‌زایی، توزیع درآمد، و کاهش فقر، به توسعه اجتماعی، رفاه عمومی، و بهبود کیفیت زندگی منجر شود. اثرات اجتماعی گردشگری به تغییراتی در زندگی ساکنان جامعه میزبان اشاره دارد که عمدتاً از تعامل مستقیم با گردشگران ناشی می‌شود. اثرات فرهنگی نیز شامل تحولات در آداب‌ورسوم، هنر، و معماری جوامع میزبان است که معمولاً بلندمدت‌تر بوده و می‌تواند به توسعه فعالیت‌های گردشگری کمک کند (خواجه نبی و همکاران، ۱۳۹۹). رقابت‌پذیری مقصد گردشگری به توانایی یک مقصد در بهینه‌سازی جاذبه‌های خود برای ارائه خدمات باکیفیت، نوآورانه، و جذاب به گردشگران، و کسب سهم بیشتر در بازارهای داخلی و بین‌المللی، همراه با بهره‌برداری پایدار از منابع، اشاره دارد (رهنورد و همکاران، ۱۳۹۹). مطالعات متعددی در داخل و خارج از ایران به بررسی اثرات گردشگری بر رضایت ساکنان روستاهای هدف گردشگری پرداخته‌اند (محمد یگانه و همکاران ۱۳۹۸). در پژوهشی با عنوان «بررسی تأثیر توسعه گردشگری در ارتقای کیفیت زندگی در نواحی روستایی: مطالعه موردی شهرستان پارس‌آباد مغان» با روش میدانی (پرسشنامه) و بررسی ۱۳ روستا نشان دادند که شناسایی و توسعه ظرفیت‌های محلی به ارتقای کیفیت زندگی در مناطق روستایی کمک می‌کند. همچنین، شناخت محدودیت‌ها و ضعف‌های موجود در بهبود اثرات گردشگری نقش کلیدی دارد. ایمانی و همکاران (۱۳۹۸) در مطالعه‌ای با عنوان «بررسی اثرات گردشگری روستایی بر کیفیت زندگی: مطالعه موردی روستای کریک، شهرستان دنا» دریافتند که شاخص‌های سلامت و بهداشت، تعامل و همبستگی اجتماعی، و کیفیت محیط مسکونی در سطح رضایت متوسط ساکنان قرار دارند. فراهانی و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «اثرات گردشگری بر کیفیت زندگی روستاییان: مطالعه موردی روستای گزرخان، شهرستان قزوین» نشان دادند که توسعه گردشگری بر کیفیت زندگی ساکنان از طریق عوامل اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی، کالبدی-زیرساختی، و زیست‌محیطی تأثیر می‌گذارد. در سطح بین‌المللی، Alrwajfah و همکاران (۲۰۱۹) در مطالعه‌ای با عنوان ادراکات و رضایت ساکنان از توسعه گردشگری: مطالعه موردی منطقه پترا، اردن ۴۶۷ ساکن از شش جامعه را بررسی کردند. یافته‌ها نشان داد که ویژگی‌های جمعیت‌شناختی (مانند جنسیت) و فاصله از جاذبه‌های گردشگری بر ادراکات ساکنان تأثیر می‌گذارد. تأثیرات اقتصادی مثبت مهم‌ترین عامل رضایت بود، در حالی که اثرات منفی درک‌شده تأثیر چندانی بر رضایت نداشت. Liao و همکاران (۲۰۱۹) در مطالعه‌ای با عنوان «رضایت از گردشگری بومی از دیدگاه ساکنان: مطالعه موردی شهرستان نانتو،

تایوان» با ۳۹۱ ساکن بومی مصاحبه کردند. نتایج نشان داد که اکثر ساکنان از حفظ فرهنگ، منافع اقتصادی، و حفاظت از محیطزیست ناشی از گردشگری رضایت داشتند. این مطالعات نشان می‌دهند که رضایت ساکنان از گردشگری به عوامل متعددی از جمله زیرساخت‌ها، تعاملات اجتماعی-فرهنگی، و پایداری محیطزیست بستگی دارد. با این حال، تأثیر این عوامل در مناطق مختلف، به ویژه در بافت‌های قدیمی و جدید روستاهای هدف گردشگری، نیازمند بررسی دقیق‌تر است. پژوهش حاضر با تمرکز بر مؤلفه‌های محیطی، به دنبال شناسایی عوامل مؤثر بر رضایت ساکنان روستاهای هدف گردشگری استان ایلام است.

مواد و روش تحقیق

پژوهش حاضر از نوع کیفی بوده و با بهره‌گیری از نظریه داده‌بنیاد (Grounded Theory) در قالب مدل نظام‌مند استراوس و کوربین انجام شده است. نظریه داده‌بنیاد، رویکردی قیاسی-استقرایی برای کشف یا تولید نظریه بر مبنای داده‌های میدانی است که به‌طور خاص در موضوعات با ساختار ناشناخته یا پیچیده کاربرد دارد (Strauss & Corbin, 1998). این رویکرد امکان می‌دهد که مفاهیم نظری از دل داده‌های تجربی رشد یابند و روابط میان آن‌ها در قالب یک مدل ساختاری نمایش داده شوند.

جامعه پژوهش را ساکنان بومی، کارشناسان معماری و متخصصان گردشگری تشکیل می‌دهند که به روش نمونه‌گیری هدفمند و بر مبنای معیارهای نظری مرتبط با موضوع تحقیق انتخاب شدند. ابزار گردآوری اطلاعات، مصاحبه نیمه‌ساخت‌یافته بود که تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. برای تحلیل داده‌های کیفی، از نرم‌افزار MaxQDA (نسخه ۲۰۲۰) استفاده شد. فرآیند تحلیل شامل سه مرحله اصلی بود:

۱. کدگذاری باز (Open Coding):

در مرحله اول، داده‌های خام حاصل از مصاحبه‌ها به‌صورت جمله‌به‌جمله وارد نرم‌افزار شد و از طریق گزینه "New Code" مفاهیم اولیه استخراج شدند. در مجموع ۶۸۲ کد مفهومی شناسایی گردید. مفاهیم مشابه در قالب دسته‌های مفهومی سازماندهی شده و از رنگ‌بندی، نمادگذاری و دسته‌بندی سلسله‌مراتبی برای ساختاردهی بهتر کدها استفاده شد.

۲. کدگذاری محوری (Axial Coding):

در مرحله دوم، با استفاده از قابلیت‌های ساختار درختی در نرم‌افزار MaxQDA، کدهای اولیه حول شش مقوله اصلی نظریه داده‌بنیاد شامل شرایط (علّی، زمینه‌ای، مداخله‌ای، راهبردی، پیامدی و مقوله هسته‌ای) بازساخت گردیدند. همچنین از ابزار Code Relations Browser برای بررسی ارتباطات متقابل بین کدها بهره گرفته شد.

۳. کدگذاری انتخابی (Selective Coding):

در مرحله سوم، با مقایسه مستمر بین مقوله‌ها و تحلیل همبستگی آن‌ها، مقوله محوری پژوهش شناسایی شد و سایر مقولات حول آن سامان یافتند. برای نمایش ساختار نهایی، از ابزار "Modeling" نرم‌افزار جهت ترسیم نمودار مفهومی نظری استفاده شد. اعتبارسنجی داده‌ها: به‌منظور اطمینان از اعتبار تحلیل‌ها، از تکنیک‌های بازبینی مشارکت‌کنندگان (Member Check)، هم‌کدی با تحلیل‌گر دوم (Peer Coding) و ثبت یادداشت‌های تحلیلی (Memoing) در طول فرآیند تحلیل استفاده شد.

جامعه آماری و مشارکت‌کنندگان

جامعه آماری این پژوهش شامل ۲۱ نفر از صاحب‌نظران حوزه‌های معماری، شهرسازی، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، و میراث فرهنگی و گردشگری بود که از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساخت‌یافته حضوری به پرسش‌های پژوهش پاسخ دادند. مشارکت‌کنندگان با روش نمونه‌گیری هدفمند و به شیوه گلوله‌برفی انتخاب شدند؛ به‌گونه‌ای که دارای تجربه میدانی، دانش تخصصی، و آگاهی کافی از مسائل مرتبط با سکونتگاه‌های روستایی هدف گردشگری در استان ایلام بودند. بر اساس نتایج تحلیل اطلاعات دموگرافیک، ۵۷ درصد از افراد مورد مطالعه دارای مدرک کارشناسی ارشد، ۸ درصد دارای مدرک دکتری، و ۳۵ درصد دارای مدرک کارشناسی بودند. همچنین، ۵۸ درصد از مشارکت‌کنندگان دارای تخصص در حوزه معماری و شهرسازی، و ۴۲ درصد دیگر در حوزه‌های جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و میراث فرهنگی و گردشگری فعالیت داشتند.

پراکنش جغرافیایی و مختصات روستاهای هدف گردشگری استان ایلام

محدوده مطالعه این تحقیق استان ایلام در غرب ایران است؛ استانی کوهستانی، با اقلیم معتدل کوهستانی، مناظر طبیعی بکر، ساختار اجتماعی قومی، و بافت‌های معماری سنتی. این استان با دارا بودن تنوع جغرافیایی، فرهنگی و تاریخی، از ظرفیت‌های گسترده‌ای برای توسعه گردشگری روستایی برخوردار است.

روستاهای مورد مطالعه به‌عنوان سکونتگاه‌های هدف گردشگری، در شهرستان‌هایی همچون دره‌شهر، بدره، آبدانان، ایوان، واقع شده‌اند. این روستاها دارای بناهای قدیمی با معماری بومی، همچنین ساخت و سازهای جدید، و نیز پتانسیل‌های طبیعی، چشمه‌ها، رودخانه‌ها، جنگل‌ها و تاریخی هستند. انتخاب این محدوده به‌دلیل تلفیق کالبد سنتی و جدید، حضور گردشگران، و نیز اهمیت یافتن بازتاب نظرات ساکنین در فرآیند توسعه پایدار گردشگری صورت گرفته است.

این نقشه‌ها، پراکنش جغرافیایی روستاهای هدف گردشگری مورد مطالعه در این پژوهش، در چهار شهرستان استان ایلام پراکنده شده‌اند. این روستاها به‌دلیل داشتن ویژگی‌های منحصربه‌فرد طبیعی، تاریخی و فرهنگی، به‌عنوان مقاصد گردشگری منتخب شده‌اند و شامل بافت قدیم و جدید هستند تا بتوان مقایسه دقیقی میان رضایتمندی ساکنان انجام داد.

شهرستان دره شهر

تصویر شماره ۱: پراکنش جغرافیایی روستاهای هدف گردشگری شهرستان دره شهر شامل هاشم‌آباد، جهانگیرآباد، شیخ مکان و گاومیشان. این روستاها با موقعیت خاص در کنار رودخانه سیمره و بافت تاریخی غنی، از مقاصد اصلی گردشگری فرهنگی و طبیعی محسوب می‌شوند.

تصویر شماره ۱ (پراکنش جغرافیایی روستاهای هدف گردشگری شهرستان دره شهر)

شهرستان ایوان

تصویر شماره ۲: موقعیت جغرافیایی و پراکنش روستاهای هدف گردشگری شهرستان ایوان شامل روستاهای سرتنگ، خوران علیا، سراب و نرگسی. این روستاها به دلیل دارا بودن مناظر طبیعی بکر و ظرفیت‌های فرهنگی، به‌عنوان مقاصد اصلی گردشگری انتخاب شده‌اند.

تصویر شماره ۲: (موقعیت جغرافیایی و پراکنش روستاهای هدف گردشگری شهرستان ایوان)

شهرستان بدره

تصویر شماره ۳: موقعیت و پراکنش روستاهای هدف گردشگری شهرستان بدره شامل کلم بالا، چشمه شیرین، زید و زانگوش. این روستاها با داشتن چشمه‌ها، باغات متنوع و جاذبه‌های طبیعی، نقش مهمی در توسعه گردشگری منطقه دارند.

تصویر شماره ۳: (موقعیت و پراکنش روستاهای هدف گردشگری شهرستان بدره)

شهرستان آبدانان

تصویر شماره ۴: موقعیت جغرافیایی روستاهای هدف گردشگری شهرستان آبدانان شامل سیاه‌گاو و پشت‌قلعه. این روستاها با جاذبه‌های طبیعی منحصر به فرد و نزدیکی به نواحی زاگرس، ظرفیت بالایی برای توسعه گردشگری بومی و پایدار دارند.

تصویر شماره ۴: (موقعیت جغرافیایی روستاهای هدف گردشگری شهرستان آبدانان)

این نقشه‌ها دارای مقیاس (۱:۱۵,۰۰۰) جهت شمال، مختصات جغرافیایی و راهنما (Legend). نمایش دقیق موقعیت این روستاها، شناخت ظرفیت‌های فضایی و محیطی و برنامه‌ریزی بهینه برای توسعه گردشگری روستایی پایدار را تسهیل می‌کند.

جمع‌بندی توضیح نقشه

این پراکنش جغرافیایی و مختصات دقیق، امکان شناسایی تفاوت‌های فضایی و کالبدی بین بافت‌های قدیم و جدید روستاها را فراهم می‌کند. همچنین، اطلاعات پایه برای تحلیل رضایت ساکنان، عوامل محیطی و پیشنهاد راهبردهای توسعه پایدار گردشگری در این مناطق فراهم می‌آورد.

نتایج و بحث

نتایج پژوهش حاضر که بر اساس تحلیل داده‌های گردآوری شده از طریق مصاحبه با صاحب‌نظران، معماران، جامعه‌شناسان، و کارشناسان گردشگری صورت گرفت، نشان می‌دهد که رضایتمندی ساکنان سکونتگاه‌های روستایی هدف گردشگری تابع مجموعه‌ای از عوامل محیطی چندبعدی است. این عوامل شامل شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، اقلیمی، تاریخی، کالبدی و زیرساختی بوده و در قالب شش مقوله نظری سازمان‌دهی شده‌اند. این یافته‌ها با مبانی نظری ارائه شده در بخش ادبیات پژوهش، از جمله نظریات مربوط به کیفیت زندگی، توسعه پایدار روستایی، گردشگری مسئولانه و نظریه نئوفانکشنالیسم فرهنگی در زمینه تعامل جامعه میزبان و گردشگر هم‌راستا هستند.

یافته‌های این تحقیق با نتایج پژوهش‌هایی مانند خواجه نبی و همکاران (۱۳۹۹)، محمد یگانه و همکاران (۱۳۹۸)، فراهانی و همکاران (۱۳۹۸) و ایمانی و همکاران (۱۳۹۸) همخوانی دارد. در همه این مطالعات، بر اهمیت ارتقاء کیفیت زندگی، بهبود خدمات زیرساختی، افزایش مشارکت اجتماعی و

حفظ هویت فرهنگی در موفقیت توسعه گردشگری در نواحی روستایی تأکید شده است. همچنین، در این پژوهش نیز مانند مطالعه عنابستانی و همکاران (۱۳۹۶)، نقش مهم مشارکت جامعه محلی در فرآیندهای تصمیم‌گیری و طراحی فضاهای اقامتی و گردشگری مورد تأکید قرار گرفت.

نتایج به‌دست‌آمده با مطالعات بین‌المللی نظیر پژوهش‌های Alrwajfah et al (۲۰۱۹) و Liao et al (۲۰۱۹) نیز تطابق دارد. این مطالعات نشان داده‌اند که ادراکات مثبت ساکنین از اثرات اقتصادی و فرهنگی گردشگری، با افزایش رضایتمندی و کاهش مهاجرت در جوامع روستایی همراه بوده است. در پژوهش حاضر نیز ساکنان، بهبود اشتغال، افزایش درآمد، احیای میراث فرهنگی و افزایش حس تعلق مکانی را به عنوان پیامدهای مثبت گردشگری عنوان کرده‌اند.

تحلیل داده‌های گردآوری‌شده از مصاحبه با ۲۱ نفر از متخصصان معماری، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و گردشگری استان ایلام، با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA 2020 و بر اساس رویکرد نظریه داده‌بنیاد، نشان داد که مؤلفه‌های محیطی اثرگذار بر رضایتمندی ساکنین در سکونتگاه‌های هدف گردشگری استان، تفاوت‌های معناداری میان بافت قدیم و بافت جدید دارند.

۱. بافت قدیم روستاها:

در سکونتگاه‌هایی با بافت سنتی و تاریخی، مهم‌ترین عوامل رضایتمندی عبارت بودند از:
- هویت‌مندی محیطی و فرهنگی: ساکنین بافت قدیم وابستگی بیشتری به معماری بومی، مصالح محلی، سبک ساخت سنتی و روابط اجتماعی دیرینه دارند. حس تعلق به مکان و مشارکت اجتماعی بالا بود.

- فرسودگی و کمبود خدمات زیرساختی: علی‌رغم هویت فرهنگی غنی، این مناطق با مشکلاتی نظیر نبود تسهیلات بهداشتی، معابر نامناسب و فقدان امکانات گردشگری مدرن مواجه‌اند.

- رضایتمندی مشروط: به شرط حفظ بافت و ارتقاء خدمات رفاهی، رضایت ساکنین قابل ارتقاء است.

۲. بافت جدید روستاها:

در روستاهایی با ساخت‌وسازهای جدید یا سکونتگاه‌های بازسازی‌شده، مؤلفه‌های رضایتمندی چنین دسته‌بندی شدند:

- امکانات زیرساختی و خدماتی مناسب‌تر: این بافت‌ها از امکانات رفاهی، مسیرهای دسترسی، شبکه‌های ارتباطی و خدمات درمانی بهتری برخوردار بودند.

- ضعف در هویت بومی و معماری غیرمنطبق با سنت محلی: نبود انسجام فرهنگی، عدم استفاده از مصالح بومی و گسست در روابط اجتماعی سنتی، احساس بی‌هویتی و بیگانگی در میان ساکنین ایجاد کرده است.

- رضایتمندی عملکردی ولی نه احساسی: در این مناطق، ساکنین بیشتر از امکانات فیزیکی رضایت دارند، اما احساس تعلق، آرامش و اصالت کمتری تجربه می‌کنند.

شده‌اند. تحلیل داده‌ها مبتنی بر روش نظریه داده‌بنیاد (Grounded Theory) در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی انجام گرفته است.

کدگذاری باز

شناسایی مفاهیم اولیه

در این مرحله، داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها به‌طور کامل پیاده‌سازی شد و عبارات و جملات کلیدی مورد شناسایی قرار گرفت. این عبارات، نمایانگر مفاهیم اولیه‌ای هستند که بیانگر درک مشارکت‌کنندگان از مسئله رضایتمندی در سکونتگاه‌های هدف گردشگری می‌باشند. این مفاهیم اولیه به‌صورت کد استخراج شدند. کدگذاری باز به تولید صدها کد اولیه انجامید که در مراحل بعدی تحلیل پالایش شدند.

کدگذاری محوری

تشکیل مقوله‌های اصلی و فرعی

در این مرحله، کدهای اولیه با هم‌پوشانی معنایی در قالب مقوله‌های فرعی گروه‌بندی شده و سپس در قالب شش مقوله محوری (اصلی) سازمان‌دهی شدند. مقوله‌های محوری حاصل از تحلیل داده‌ها به شرح زیر هستند:

- مقوله علی: عوامل محیطی تأثیرگذار بر رضایتمندی ساکنان (اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، اقلیمی، تاریخی و معماری)

- مقوله زمینه‌ای: بسترها و شرایط محیطی حاکم بر سکونتگاه‌های روستایی هدف گردشگری

- مقوله مداخله‌ای: عوامل مداخله‌گر محیطی و اجتماعی تأثیرگذار بر میزان رضایت

- مقوله راهبردی: راهبردهای اجرایی و سیاستی برای بهبود سطح رضایت ساکنین

- مقوله پیامدی: پیامدهای حاصل از بهبود سطح رضایت، مانند افزایش اشتغال، توسعه اقتصادی، حفظ جمعیت و هویت فرهنگی

- مقوله هسته‌ای (محوری): محرک‌های محیطی اصلی مؤثر بر رضایت ساکنان در سکونتگاه‌های قدیم و جدید هدف گردشگری

کدگذاری محوری - مقوله علی: عوامل محیطی تأثیرگذار بر رضایتمندی ساکنین

مقوله علی	عوامل اقتصادی	مقوله علی
مقوله علی	عوامل اقتصادی	مقوله علی
مقوله علی	عوامل فرهنگی	مقوله علی

رغبت نداشتن بخش خصوصی، محدودیت‌ها در حوزه تأمین، کیفیت مسکن، مسیر دسترسی، برق و روشنایی، محصوریت، استحکام بناها، امکانات و خدمات رفاهی، توسعه روستایی و شهری، معیشت، مطالعات و برنامه‌ریزی، توسعه منطقه‌ای، ضرورت توجه به توسعه سکونتگاه‌ها، تأمین سرمایه، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها، تعمیر جاده‌ها

فرهنگ انسانی، هویت فرهنگی، رویدادها و فعالیت‌های محلی،

ارتباط با جامعه محلی، زمینه فرهنگی و قومیتی، ارتباط با محیط طبیعی، مهاجرت روستاییان		
ضعف برنامه‌ریزی اقامتی، امنیت مسافر، مرز فیزیکی و ذهنی، صمیمیت، حقوق اجتماعی، ارتباط با دستگاه‌های دولتی، پیوستگی اجتماعی، جمع‌آوری زباله‌ها، فضاهای خانوادگی، امکانات رفاهی، کرامت انسانی ساکنان	عوامل اجتماعی	مقوله علی
چشمه، آبشار، رودخانه، ژئومورفولوژی، فضاهای سبز، بکر بودن منظر، آب‌وهوا، کوهستان، پوشش گیاهی، هماهنگی با محیط، تأمین آب شرب، کنترل زباله، جنگل و مرتع	عوامل اقلیمی	مقوله علی
ایجاد نمادها، سبک معماری بناهای قدیمی، مرمت، میراث محلی، بازسازی بناها، شرایط دمایی (گرما و سرما)	عوامل تاریخی	مقوله علی
تغییر الگوهای معماری، مصالح بومی، تنوع طراحی، حس تعلق، بوم‌گرایی، حریم خصوصی، فضاهای سبز، پاکیزگی، سرویس بهداشتی، حفظ بافت قدیم، فرم پلان، زیباسازی، زیرساخت گردشگری، زیبایی بصری، نکات معماری محلی	عوامل محیطی و معماری	مقوله علی

کدگذاری مقوله زمینه‌ای: بستر و شرایط محیطی مؤثر بر رضایتمندی ساکنین

ایجاد منفعت برای جوامع محلی، محصولات ارگانیک، امکانات رفاهی، توجه به صنعت گردشگری، ارائه تسهیلات بهره‌برداری از بناها، سطح خدمات، تأمین امکانات، وجود گردشگران، تناسب محیط با انتظارات	عوامل اقتصادی	زمینه‌ای
ساده‌زیستی، خلیقات بومی، معماری سنتی بهار خواب، پنجره‌های بزرگ، آشپزخانه آپن، ساختار بنیاد مسکن، محصوریت، حفظ منابع محلی، ایجاد شبکه‌های همکاری، تقویت فرهنگ بومی، آیین‌های دست‌نخورده، فرهنگ‌سازی، پایبندی به آداب	عوامل فرهنگی	زمینه‌ای
آلودگی، الگوهای ذهنی، حس امنیت، ظرفیت اجتماعی، قومیت‌گرایی، تقویت ارتباطات، اشتراک‌گذاری منابع، جاذبه‌های اجتماعی، خدمات رفاهی و تفریحی، ضعف در عملکرد بخش‌های دولتی و خصوصی	عوامل اجتماعی	زمینه‌ای
طبیعت منحصربه‌فرد، بافت بارزش، ظرفیت‌های بکر، جنگل‌ها، رودخانه‌ها، کیفیت هوا، عوامل زیست‌محیطی، آب‌وهوای کوهستانی	عوامل اقلیمی	زمینه‌ای
توسعه روستا، وجود زیرساخت‌های اولیه (آب، برق، گاز، مخابرات)، خدمات رفاهی، دسترسی مناسب، سرویس بهداشتی، اقامتگاه‌ها، فروشگاه، پلان‌های مدرن، تغییر بافت، پاتوق‌ها، بهداشت محیط، حس تعلق فضایی	عوامل زیرساختی	زمینه‌ای

کد گذاری مقوله مداخله‌ای: عوامل محیطی مداخله‌گر بر رضایتمندی ساکنین

مداخله‌ای	عوامل اقتصادی	فراهم‌آوری امکانات، بهره‌برداری پایدار، تقویت چرخه اقتصادی، استفاده از منابع طبیعی، گردشگری اقتصادی، ساخت روستا، زمین‌های کشاورزی، نبود تسهیلات حمایتی
مداخله‌ای	عوامل فرهنگی	شناخت فرهنگ بومی، تعامل با جامعه محلی، مکان‌های بومی و فرهنگی، رعایت پوشش مناسب توسط گردشگران، پاسخ به انتظارات گردشگران، همکاری دولت و بخش خصوصی، ارتقاء آگاهی ساکنین، کمبود آموزش رسمی گردشگری
مداخله‌ای	عوامل اجتماعی	حقوق اجتماعی، عزت‌نفس، سبک زندگی، فضاهای طبیعی و اجتماعی، پاتوق‌ها، اقامتگاه‌ها، فروشگاه‌ها، تعاملات اجتماعی مثبت، ضعف اطلاع‌رسانی رسانه‌ها، مشارکت نهادی، شرایط مساعد کشاورزی
مداخله‌ای	عوامل اقلیمی	هوای پاک، منابع طبیعی، رودخانه‌ها و سدها، طبیعت بکر، اقلیم کوهستانی، مراقبت محیط‌زیستی، زیبایی‌های طبیعی
مداخله‌ای	عوامل تاریخی	آثار تاریخی، موزه‌ها، بافت ارزشمند، غفلت از ظرفیت‌های تاریخی
مداخله‌ای	عوامل زیرساختی	توسعه متوازن سکونت‌گاه‌ها، کمبود اقامتگاه مناسب، طراحی ضعیف فضاهای گردشگری

کدگذاری راهبردی - چگونگی بهبود رضایتمندی ساکنین سکونتگاه‌های روستایی

راهبردی	عوامل اقتصادی	ایجاد اشتغال، گسترش صنعت توریسم، مراکز خرید و بازارها، تسهیلات و خدمات، مجوز ساخت اماکن اقامتی، تزریق اعتبارات، رونق نواحی روستایی، کاهش مهاجرت، جلوگیری از خالی‌شدن روستاها، کاهش آسیب‌های شهرنشینی، دریافت وام‌های دولتی، به‌کارگیری مصالح بوم‌آور، ظرفیت بهره‌برداری از توسعه روستایی
راهبردی	عوامل فرهنگی	جشن‌ها، مراسم‌های محلی، جلب توجه گردشگران، حفظ سنت‌ها، ارتقای فرهنگی، تشکیل انجمن‌ها، تبادل فرهنگی، مهاجرت معکوس، افزایش آگاهی فرهنگی، استفاده از لباس و معماری سنتی، استفاده از فرهنگ بومی در ساخت‌وساز، ظرفیت‌های بومی، آموزش فرهنگ

بوم‌گردی		
حفظ اکوسیستم، افزایش رضایتمندی ساکنین، نظم محیط، کنترل فاضلاب، گروه‌های محلی، زندگی جمعی، اشتغال پایدار، رفاه عمومی، گردهمایی‌های اجتماعی، مراکز بهداشتی، آموزش، سوغات، امنیت روانی، مشارکت مردمی، شناخت ظرفیت‌ها، برنامه‌ریزی مشارکتی در گردشگران سه سطح، توجه به نظرات	عوامل اجتماعی	راهبردی
بازسازی بناها، استفاده از مصالح بومی، حفاظت از میراث محلی	عوامل تاریخی	راهبردی
ایجاد زیرساخت‌ها، زیباسازی روستا، منظره مناسب، تولید محصولات محلی، بهبود ارتباطات، نوسازی معابر، حفظ بافت تاریخی، جلوگیری از ساخت‌وساز غیرمجاز، حفظ معماری سنتی، بوستان‌ها، امکانات تفریحی و استراحت‌گاهی، رنگ آبی پنجره‌ها، شبکه‌های حمل‌ونقل	عوامل زیرساختی	راهبردی

کدگذاری مقوله پیامدی: پیامد بهبود سطح رضایتمندی ساکنین سکونتگاه‌های روستایی هدف گردشگری

افزایش رضایتمندی ساکنین، توسعه پایدار اقتصادی، افزایش اشتغال، تنوع اقتصادی، توسعه زیرساخت‌ها، جذب سرمایه، رونق کسب‌وکار، ارتقاء درآمد خانوار و منطقه، رونق صنعت گردشگری، جلوگیری از بیکاری، اقتصاد محلی پویا	عوامل اقتصادی	پیامدی
حفظ فرهنگ بومی، کاهش مهاجرت، افزایش رضایت گردشگران، گسترش همبستگی اجتماعی، معرفی فرهنگ محلی، تبادل فرهنگی، ترویج سنت‌ها، مشارکت ساکنین در توسعه فرهنگی، ارتقاء ارتباطات انسانی	عوامل فرهنگی	پیامدی
بهبود کیفیت زندگی، حفظ هویت روستایی، تعاملات اجتماعی، توسعه رفاه عمومی، کاهش آسیب‌های اجتماعی، ایجاد نشاط، بازسازی اجتماعی، ارتقاء روحیه همکاری و مشارکت، جلوگیری از مهاجرت، افزایش شهرت و تقاضا	عوامل اجتماعی	پیامدی
وجود جاذبه‌های طبیعی، چشمه‌ها و رودخانه‌ها، مناظر بکر، هوای مطبوع، تنوع اقلیمی چهارفصل، طبیعت کوهستانی	عوامل اقلیمی	پیامدی
آثار باستانی، اماکن تاریخی، موزه‌ها، تنوع معماری تاریخی، میراث تمدنی	عوامل تاریخی	پیامدی

پیامدی	عوامل زیرساختی و معماری	بهبود زیرساخت‌ها، خدمات اقامتی (چادرزنی، آلاچیق)، طراحی متناسب با معماری بومی، زیبایی بصری، ارتقاء خدمات درمانی، بهسازی معابر، زیباسازی محوطه
--------	-------------------------	---

کدگذاری مقوله هسته‌ای: محرک‌های محیطی تأثیرگذار بر رضایتمندی ساکنین

مقوله هسته ای	عوامل اقتصادی	اکوسیستم جمعیتی، پایانه‌ها، گردشگری کشاورزی، صنایع دستی، ایجاد اشتغال، منابع آبی پایدار، برنامه‌ریزی توسعه‌ای، رونق اقتصادی، تسهیلات روشنایی، سرمایه‌گذاری، تحلیل علمی پدیده‌ها، تسهیلات رفاهی
مقوله هسته ای	عوامل فرهنگی	اقامتگاه‌های بوم‌گردی، خدمات مهمان‌نوازی، آب‌نماها، مکان‌های دیدنی، موسیقی محلی، غذاهای محلی، فرهنگ عمومی، حفاظت میراث بومی، پایبندی به آداب‌ورسوم
مقوله هسته ای	عوامل اجتماعی	امنیت، آرامش، قومیت‌گرایی، ادراک ساکنین، آموزش، توسعه گردشگری، دل‌بستگی به مکان، سازمان‌دهی اجتماعی، خواسته‌های ساکنین، فضاهای موردنیاز، رسانه‌های جمعی
مقوله هسته ای	عوامل اقلیمی	چشمه‌های آب گرم، فضاهای سبز، طبیعت بکر، آب‌وهوای مطلوب، منطقه چهارفصل، ارتفاعات برف‌گیر، درختان با عمر بالا، طبیعت‌محور بودن، فصل کشت‌وکار
مقوله هسته ای	عوامل تاریخی	آثار باستانی، اماکن تاریخی، موزه‌ها، تمدن کهن، تنوع بناهای تاریخی
مقوله هسته ای	عوامل سیاسی	سیاست توسعه گردشگری روستایی، نبود ضمانت اجرایی دولت
مقوله هسته ای	عوامل زیرساختی	امکانات خدماتی، سکوه‌های چادرزنی، آلاچیق‌ها، طراحی فضاهای اقامتی، زیبایی بصری، فضاهای باز، خدمات درمانی و ارتباطی، سبک بومی، زیباسازی محوطه

کدگذاری انتخابی

تدوین مدل نظری پژوهش

در این مرحله، روابط بین مقوله‌های استخراج‌شده به‌صورت نظام‌مند بررسی شد و مدل مفهومی نهایی پژوهش با تمرکز بر مقوله هسته‌ای تدوین گردید. در این مدل، مقوله علی به‌عنوان نیروی آغازگر، مقوله زمینه‌ای و مداخله‌ای به‌عنوان بستر و شرایط اثرگذار، مقوله راهبردی به‌عنوان مسیر مداخله، و مقوله پیامدی به‌عنوان نتیجه نهایی رضایتمندی شناسایی شدند. در نهایت، مدل نظری شکل‌گرفته، ساختار فرایند رضایتمندی در سکونتگاه‌های روستایی هدف گردشگری استان ایلام را تبیین می‌کند.

در مدل ارائه شده، مقوله علی به عنوان منشاء شکل‌گیری پدیده، مقوله‌های زمینه‌ای و مداخله‌ای به عنوان بستر و شرایط تأثیرگذار، مقوله راهبردی به عنوان واکنش‌های اجرایی، و مقوله پیامدی به عنوان نتایج نهایی رضایتمندی ساکنین ایفای نقش می‌کنند. مقوله هسته‌ای نیز محرک اصلی انسجام‌بخش این روابط و مرکز تمرکز نظری مدل محسوب می‌شود. جدول زیر، نقش و محتوای هر یک از این مقوله‌ها را با جزئیات نشان می‌دهد.

مقوله علی	عوامل محیطی تأثیرگذار	اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، اقلیمی، تاریخی، معماری	نبود سرمایه‌گذاری، ضعف زیرساخت‌ها، بی‌توجهی به میراث فرهنگی، معماری غیربومی، عدم امنیت و خدمات‌رسانی ناکافی
مقوله زمینه‌ای	بستر و شرایط محیطی	اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی- زیرساختی، فضایی-کالبدی	ویژگی‌های فرهنگی و سبک زندگی ساکنین، امکانات موجود، سبک سکونت و دسترسی به خدمات
مقوله مداخله‌ای	عوامل محیطی مداخله‌گر	نقش نهادها، سطح مشارکت اجتماعی، وضعیت منابع طبیعی و انسانی	همکاری دولت و بخش خصوصی، آگاهی و آموزش، تعهدات مدیریت محلی، تعامل گردشگر و جامعه میزبان
مقوله راهبردی	راهبردهای بهبود رضایتمندی	مدیریت منابع، برنامه‌ریزی کالبدی، توسعه مشارکتی	ارتقاء زیرساخت‌ها، آموزش گردشگری، بازآفرینی فضاهای بومی، وام‌دهی و تسهیل سرمایه‌گذاری محلی
مقوله پیامدی	پیامدهای بهبود رضایتمندی	اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، اکولوژیکی	افزایش اشتغال، حفظ جمعیت روستا، ارتقای کیفیت زندگی، تقویت حس تعلق، جلوگیری از مهاجرت
مقوله هسته‌ای	محرک‌های محیطی مؤثر بر رضایتمندی	ترکیبی از همه ابعاد فوق	نتیجه نهایی ترکیب و تعامل عوامل شناسایی شده که بر شکل‌گیری و پایداری رضایتمندی در سکونتگاه‌های روستایی اثر دارد

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف شناسایی و تحلیل مؤلفه‌های محیطی مؤثر بر رضایتمندی ساکنان بناهای قدیمی و جدید در سکونتگاه‌های روستایی هدف گردشگری استان ایلام انجام شد. یافته‌ها بر مبنای رویکرد کیفی نظریه داده‌بنیاد و تحلیل داده‌ها از طریق کدگذاری سه‌مرحله‌ای (باز، محوری و انتخابی) استخراج شده‌اند.

نتایج نشان دادند که رضایتمندی ساکنان نه تنها تابع ویژگی‌های کالبدی مسکن و سکونتگاه، بلکه متأثر از مجموعه‌ای از عوامل اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، اقلیمی و مدیریتی است. عواملی مانند فراهم بودن زیرساخت‌ها، امنیت، هویت فرهنگی، کیفیت خدمات عمومی، بومی بودن معماری، تعامل با گردشگران و مشارکت مردم محلی، در سطح بالایی بر میزان رضایت ساکنان تأثیرگذار هستند. مدل مفهومی به‌دست‌آمده نشان می‌دهد که ایجاد رضایت در میان ساکنین نیازمند توجه به ابعاد ساختاری، کالبدی، اجتماعی-فرهنگی و اقتصادی است. رضایتمندی در این بستر نه تنها بر بهبود کیفیت زندگی و ماندگاری جمعیت روستایی می‌افزاید، بلکه موجب رشد گردشگری پایدار و کاهش آسیب‌های ناشی از مهاجرت و فرسایش فرهنگی می‌شود.

الف. پیشنهادهای کلی پژوهش

- بر پایه یافته‌های این تحقیق، پیشنهادهای زیر به سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان، نهادهای محلی و دست‌اندرکاران حوزه گردشگری و توسعه روستایی ارائه می‌شود:
- ۱- طراحی برنامه‌های جامع توسعه روستایی با مشارکت مستقیم مردم محلی، تا نظرات، نیازها و تجربیات آن‌ها در فرآیند تصمیم‌گیری لحاظ شود.
 - ۲- احیای معماری بومی و هویت فضایی سکونتگاه‌ها از طریق بازآفرینی بافت‌های قدیمی، استفاده از مصالح محلی، حفظ فرم و الگوهای سنتی، و پرهیز از الگوبرداری صرف از معماری شهری.
 - ۳- تقویت زیرساخت‌های حیاتی شامل آب، برق، بهداشت، راه‌سازی، اینترنت و ارتباطات، تا زمینه زندگی باکیفیت و گردشگری پایدار فراهم شود.
 - ۴- ایجاد بسترهای مناسب برای اشتغال روستاییان از طریق توسعه مشاغل خرد، صنایع دستی، گردشگری کشاورزی، و آموزش مهارت‌های متناسب با بازار تقاضا.
 - ۵- برگزاری کارگاه‌های آموزشی در روستاها جهت ارتقاء آگاهی مردم درباره مزایای گردشگری، نحوه تعامل مؤثر با گردشگران، و حفظ محیط‌زیست محلی.
 - ۶- ایجاد سامانه‌های ارزیابی و پایش رضایتمندی ساکنان به صورت دوره‌ای، برای شناسایی موانع توسعه و بررسی میزان موفقیت برنامه‌ها.
 - ۷- تدوین چارچوب حقوقی شفاف برای حمایت از حقوق ساکنان و مالکیت محلی در برابر مداخلات گسترده دولتی یا سرمایه‌گذاران خصوصی.
 - ۸- ترویج فرهنگ گردشگری خلاق و تعاملی که مبتنی بر تجربه زیسته و تعامل مستقیم گردشگر با زندگی روزمره روستا باشد.

۹- حمایت از بازاریابی محصولات محلی و توسعه برند روستای هدف گردشگری جهت ایجاد ارزش افزوده و شهرت منطقه‌ای برای روستاها.

۱۰- تقویت همکاری بین‌نهادی بین سازمان میراث فرهنگی، بخش‌داری‌ها، شوراهای روستا، دانشگاه‌ها و گروه‌های مردم‌نهاد برای هم‌افزایی در سیاست‌گذاری و اجرا.

ب. پیشنهاد‌های اجرایی به تفکیک نهادهای مسئول

۱. وزارت میراث فرهنگی با همکاری ادارات کل استانی، برای توسعه گردشگری روستایی برنامه‌های جامع طراحی و اجرا کند.

۲. بنیاد مسکن انقلاب اسلامی در بازآفرینی و مقاوم‌سازی بافت‌های قدیمی با رویکرد بومی‌سازی معماری اقدام کند.

۳. سازمان برنامه و بودجه کشور و بانک‌های توسعه‌ای، تسهیلات مالی برای کسب و کارهای محلی گردشگری اختصاص دهند.

۴. ادارات آموزش فنی و حرفه‌ای با همکاری اداره کار، دوره‌های مهارتی مرتبط با گردشگری برگزار کنند.

۵. سازمان حفاظت محیط‌زیست و منابع طبیعی با تعیین ظرفیت برد اکولوژیکی، مانع تخریب زیست بوم مناطق گردشگری پذیر شوند.

۶. شوراهای اسلامی روستا و دهیاری‌ها با برگزاری نشست‌های محلی، نیازها و بازخورد ساکنان را به تصمیم‌گیرندگان منتقل کنند.

۷. سازمان صدا و سیما و وزارت ارشاد برای معرفی ظرفیت‌های گردشگری و ترویج فرهنگ بومی برنامه‌های تبلیغی تولید کنند.

۸. ادارات راه و شهرسازی و شورای عالی شهرسازی در صدور مجوزهای ساخت، اصول معماری بومی را الزام‌آور سازند.

۹. وزارت کشور با ابلاغ سیاست‌های حمایتی، فرمانداری‌ها و بخش‌داری‌ها را در توسعه روستایی توانمند سازد.

۱۰. استانداری ایلام با تشکیل کمیته‌های تخصصی گردشگری، روند اجرای برنامه‌ها را تسهیل و نظارت کند.

منابع و مأخذ

۱. نیازی، م.، عسگری، م.، و رضایی، ع. (۱۴۰۰). ارزیابی ظرفیت‌های گردشگری روستایی با تأکید بر توسعه پایدار. فصلنامه برنامه‌ریزی فضایی، ۲۵(۴)، ۶۹-۵۴.
۲. صیدایی، س.، احمدی، ن.، و تقوی، ج. (۱۳۹۴). تحلیل روند تحولات کالبدی- فضایی سکونتگاه‌های روستایی تحت تأثیر مداخلات توسعه‌ای. فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی، ۱۹(۵۰)، ۹۹-۸۱.
۳. فتاحی، م.، و محمدی، س. (۱۳۹۹). نقش گردشگری روستایی در توسعه پایدار سکونتگاه‌های روستایی. فصلنامه پژوهش‌های روستایی، ۱۱(۳)، ۳۴-۲۱.
۴. مطیعی لنگرودی، م.، خدادادی، م.، و غلامی، ر. (۱۳۹۶). بررسی نقش گردشگری روستایی در کاهش مهاجرت و توسعه اقتصادی مناطق روستایی. فصلنامه اقتصاد و توسعه روستایی، ۶(۲۴)، ۹۲-۷۵.
۵. رضایی، ف.، کریمی، م.، و شریفی، ع. (۱۴۰۱). بررسی پیامدهای کالبدی توسعه گردشگری در سکونتگاه‌های روستایی. نشریه پژوهش‌های معماری و شهرسازی، ۱۳(۲)، ۵۸-۴۱.
۶. عینالی، ح.، و الهی چورن، م. (۱۳۹۸). گردشگری و توسعه پایدار در ایران: فرصت‌ها و چالش‌ها. نشریه جغرافیا و توسعه، ۱۶(۱)، ۱۱۵-۱۳۰.
۷. رحیمی، ن.، کریمی، م.، و سلطانی، ر. (۱۳۹۹). گردشگری خلاق و پایداری روستایی. فصلنامه گردشگری و توسعه، ۸(۴)، ۴۵-۲۹.
۸. نصرآبادی، س.، و حیاتی، م. (۱۳۹۳). تحلیل نقش گردشگری در کاهش شکاف‌های منطقه‌ای. مجله جغرافیا و مطالعات محیطی، ۱۰(۳)، ۶۶-۵۱.
۹. روشنی، ف.، محسنی، ج.، و حیدری، ش. (۱۳۹۷). کیفیت زندگی و توسعه گردشگری روستایی. فصلنامه مطالعات روستایی، ۷(۱)، ۹۴-۷۹.
۱۰. مزیدی، ع.، مسعودی، ع.، و سلطانی، م. (۱۴۰۲). سنجش پایداری توسعه گردشگری در نواحی روستایی. فصلنامه گردشگری پایدار، ۹(۲)، ۱۹-۱.
۱۱. شاهی قره‌قاسملو، ن.، و همکاران. (۱۴۰۳). نقش گردشگری در اشتغال‌زایی در مناطق روستایی. نشریه اقتصاد و توسعه روستایی، ۱۰(۱)، ۱۰۲-۸۸.
۱۲. عنابستانی، ج.، نیک‌بخت، ا.، و حسینی، ر. (۱۳۹۶). تأثیر گردشگری بر توسعه کشاورزی در مناطق روستایی. مجله توسعه پایدار روستایی، ۵(۴)، ۵۰-۳۵.
۱۳. جمینی، م.، و همکاران. (۱۴۰۳). گردشگری و توسعه اقتصادی در سکونتگاه‌های بومی. فصلنامه اقتصاد گردشگری ایران، ۱۲(۱)، ۳۹-۲۲.
۱۴. امینی‌فرد، ف.، و سلیمانی، ح. (۱۴۰۳). تحلیل ظرفیت‌های سکونتگاه‌های روستایی در جذب گردشگر. فصلنامه پژوهش‌های روستایی، ۱۴(۲)، ۶۸-۵۰.
۱۵. فتحی، ر.، و دهقان، ع. (۱۴۰۱). نقش گردشگری در توسعه پایدار مناطق کم‌برخوردار. مجله برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۹(۳)، ۵۷-۴۱.

۱۶. عابدی‌فر، ر.، و کشاورز، ع. (۱۴۰۲). چالش‌های برنامه‌ریزی فضایی در توسعه گردشگری روستایی. نشریه برنامه‌ریزی فضایی، ۱۰(۴)، ۶۱-۷۷.
۱۷. رفیعی، م.، و بابازاده، ک. (۱۴۰۰). بررسی عوامل محیطی مؤثر بر رضایتمندی جامعه میزبان در مناطق روستایی. فصلنامه معماری بومی، ۷(۲)، ۲۵-۴۲.
۱۸. خواجه‌نبی، م.، و همکاران. (۱۳۹۹). تأثیرات فرهنگی گردشگری در نواحی روستایی. فصلنامه توسعه روستایی، ۱۱(۲)، ۶۷-۸۰.
۱۹. رهنورد، م.، تقی‌پور، ع.، و اسلامی، ن. (۱۳۹۹). ارزیابی رقابت‌پذیری مقاصد گردشگری. مجله مطالعات گردشگری، ۸(۳)، ۲۳-۴۰.
۲۰. محمد یگانه، ح.، و همکاران. (۱۳۹۸). بررسی تأثیر توسعه گردشگری در ارتقای کیفیت زندگی در نواحی روستایی: مطالعه موردی شهرستان پارس‌آباد مغان. فصلنامه جغرافیای انسانی، ۵۱(۲)، ۱۰۵-۱۲۲.
۲۱. ایمانی، س.، و همکاران. (۱۳۹۸). بررسی اثرات گردشگری روستایی بر کیفیت زندگی: مطالعه موردی روستای کریک، شهرستان دنا. فصلنامه پژوهش‌های توسعه روستایی، ۱۰(۱)، ۸۵-۱۰۱.
۲۲. فراهانی، ا.، و همکاران. (۱۳۹۸). اثرات گردشگری بر کیفیت زندگی روستاییان: مطالعه موردی روستای گزرخان، شهرستان قزوین. فصلنامه برنامه‌ریزی روستایی، ۷(۴)، ۴۵-۶۰.
23. Strauss, A. , & Corbin, J. (1998). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. 2nd ed. Sage Publications.
24. Alrawadieh, Z. , & Altinay, L. (2021). Community resilience and tourism development: The role of local participation. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(3), 345–360.
25. Ali, F. , Rasoolimanesh, S. M. , & Cobanoglu, C. (2021). Local community participation in sustainable tourism development and resident satisfaction. *Tourism Management*, 82, 104–122.
26. Saito, H. , & Maehara, H. (2022). Community-based tourism planning in Japanese rural areas. *Tourism Geographies*, 24(1), 79–94.
27. Wang, X. , & Chi, C. G. (2023). Rural identity and resident satisfaction: A structural approach. *Journal of Rural Studies*, 99, 101–113.
28. Nguyen, T. H. , & Le, H. T. (2025). Ecotourism and green infrastructure in rural sustainability. *Ecological Indicators*, 144, 109–125.
29. Bramwell, B. , & Lane, B. (2024). Heritage tourism and rural landscape integrity. *Annals of Tourism Research*, 97, 103–117.
30. Mehdiabad, S. , et al. (2021). Host satisfaction and sustainable rural tourism. *Sustainability*, 13(12), 6589.
31. Lee, S. , & Kim, Y. (2021). Rural tourism for sustainable development: Lessons from South Korea. *Sustainability*, 13(8), 4398.
32. Zhang, X. , Wu, Y. , & Liu, J. (2023). Environmental and structural factors in rural tourism satisfaction. *Tourism Management Perspectives*, 45, 101–121.

33. Jalilov, S. M. , et al. (2022). Multidimensional evaluation of rural tourism impacts. *Sustainable Development*, 30(6), 1247–1260.
34. Alrwajfah, M. , Samdin, Z. , & Abdul-Rahim, A. S. (2019). Residents' perceptions and satisfaction toward tourism development: Evidence from Petra, Jordan. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 17(6), 636–655.
35. Liao, C. , Tsai, C. , & Hsu, L. (2019). Resident satisfaction with indigenous tourism in Nantou County, Taiwan. *Sustainability*, 11(6), 1783

